

הקדמה לפרק איזהו נשך

איסורי ריבית נכתבו בתורה בשלשה מקומות:

בשמות (כב, כד) כתיב: אם כסף תלוה את עמי, את העני עמך, לא תשימון עליו נשך:

בויקרא (כה, לה - לו) כתיב: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו. אל תקח מאתו נשך

ותרבית. את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך:

בדברים (כג, כ - כא) כתיב: לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אוכל, נשך כל דבר אשר ישך. לנכרי

תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך ה'.

איסור ריבית הוא בין על המלוה בין על הלוה, ככתוב "את כספך לא תתן לו", וזהו האיסור

על המלוה.

ואילו במשנה תורה כתוב לא "תשיך" לאחיך, ופירשו חז"ל פסוק זה על הלוה, שלא יתן

הלוה למלוה לנושכו בריבית.

א. ריבית קצוצה, ואבק ריבית:

איסור ריבית נחלק לשנים: האחד אסור מן התורה, והשני אסרוהו חז"ל משום שהוא קרוב

ודומה לריבית.

איסור ריבית מן התורה קיים רק על ריבית שבאה דרך הלוואה, כלומר, שקצצו המלוה

והלוה מראש תוספת על סכום ההלוואה. והיא ניתנת למלוה כ"אגר נטר", דהיינו, כתוספת

שכר על המתנת המעות אצל הלוה. ובלשון המשנה, ריבית זו קרויה "ריבית קצוצה".

רבנן אסרו כל ריבית, אף אם היא באה דרך מקח וממכר, ולא נקצצה מראש, אלא שבאה

דרך מקרי היוקר והזול שבשוק - מכל מקום אסור. ונקראת ריבית זו בלשון המשנה "אבק

ריבית".

ב. חומרת ריבית דאורייתא.

חמור דין המלוה בריבית של תורה מהמלוה בריבית דרבנן, בזה, ש"ריבית קצוצה יוצאת בדוינים". כלומר אם גבאה המלוה באיסור, כופין אותו בית דין להחזיר את הריבית - בדומה לדין הגזלן שחייב להחזיר את גזילתו. ואילו "אבק ריבית" אינה יוצאת בדוינים. היינו, אם גבאה המלוה באיסור, אין בית דין כופים אותו להחזיר. נחלקו הראשונים אם חייב על כל פנים להחזיר את הריבית בכדי לצאת ידי שמים. מלבד זאת יש היתירים מסויימים שנאמרו ב"אבק ריבית", שאינם קיימים ב"ריבית קצוצה", עיין להלן אות ד'.

ג. ריבית דרך הלואה, וריבית דרך מקח.

ריבית דרך הלואה, היא בין כשהלואה ופרעון הריבית הם במעות, כגון שהלווה מנה במאתיים, ובין כשהלואה ופרעון הריבית הם בחפץ, כגון שהלווה סאה חיטים וקצץ עבורה סאתיים. בשני האופנים הריבית - קצוצה, והיא ניתנת כשכר על ההלוואה, לכן היא אסורה מן התורה.

יש גם אופן נוסף של ריבית דרך הלואה, האסור רק מדרבנן, והוא ריבית "סאה בסאה". היינו שהלווה נוטל בהלואה סאה פירות, ומתחייב להחזיר למלוה סאה פירות אחר, לאחר זמן, וחיישינן שמא יתייקרו הפירות בין זמן ההלואה לזמן הפרעון, ויהיה בזה משום אבק ריבית. ואולם מדאורייתא דבר זה אינו אסור, משום שאין הרווח וודאי, כי יתכן גם שיוזל מחיר הפירות או שיעמוד בשויו. ואין כאן קציצה של ריבית כלל. רק כאמור מדרבנן נאסר הלואת סאה בסאה משום "אבק ריבית". ריבית זו שנויה במשנה שבסוף הפרק.

ריבית דרך מקח המדוברת במשנה הראשונה - היא בצורה של "פסיקה".

וכך היא הפסיקה, הלוקח מקדים ליתן מעות למוכר החיטים מיד בתחילת הקציר, כשמחיר החיטים זול, על מנת שיספק לו המוכר את החיטים במחיר זה, במשך כל השנה. ולרוב, כשמגיע זמן ההספקה, החיטים יקרים אז יותר מאשר שילם עליהם הקונה.

מן התורה דבר זה מותר משתי סיבות:

א - מאחר ואין הריבית באה דרך הלואה כי אם דרך מקח, והתורה אסרה רק ריבית דרך הלואה [רש"י].

ב - מאחר ואין כאן ריבית וודאית, כי שמא יוזלו הפירות, או על כל פנים ישארו כמות שהם [ריטב"א].

אך אף על פי כן, נראית עסקה זו כהלואה בריבית, מאחר ומקדים הלוקח למוכר מעותיו כשעת הזול, לפני שיקבל מקחו, ומקבל תמורתן בשכר שהקדים לו מעות - פירות יקרים מהן, על כן אסרוהו חכמים.

אופן נוסף של ריבית בצורת מקח, הוא על ידי שהמוכר מייקר או מוזיל לקונה את המחיר. מייקר לו את המחיר, על זה שהוא נותן לו את הפירות בהקפה. או שמוזיל לו את המחיר, בעד זה שמקדים לו הלוקח מעותיו עוד לפני שיספק לו את הפירות. והכלילו חכמים ריבית מסוג זה בכלל "אגר נטר", ואסרוהו.

ד. יש שני היתירים עיקריים ל"פסיקה" על פירות שבשוק: א. "יצא השער". ב. "יש לו". **יצא השער**: אם בשעת הפסיקה שבין הלוקח למוכר היה כבר השער חזק ויציב, באופן שאין עשוי עוד להתייקר. בכגון זה התירו חכמים לפסוק על הפירות, ולא חששו שמא יתייקרו. כי מאחר וכבר עתה יוכל המוכר במעות שקיבל להשיג בהרבה מקומות את הפירות, הרי זה נחשב כאילו יש לו כבר אותן פירות, וחל המקח עליהם, ומה שיתייקר, אנו דנים כאילו נתייקרו הפירות ברשות הלוקח.

"יש לו": אף אם לא יצא השער [או במקרה אחר, שאין השער מתיר לו], אם בשעת הפסיקה קיימים ברשות המוכר סך הפירות שפסקו עליהם, הרי זה נחשב כאילו חל המקח על אותן פירות, ומותר.

[היתר זה של "יש לו" נאמר גם על ריבית של "סאה בסאה" האמור לעיל, במשנה שסוף הפרק].

ריבית, נשך, תרבית

מצינו בתורה, וכן בדברי חכמים, שני לשונות המגדירים "ריבית".

האחד מגדיר את הריבית כ"נשך", הנושך את הלווה ומחסיר ממונו.

והשני מגדיר אותה בלשון "ריבוי", שמתרבה ממונו של המלווה בנטילת הריבית מהלווה.

בלשון הכתוב בספר ויקרא [כה, לו ז] נאמר "אל תקח ממנו נשך ותרבית".

וכמו כן אמר שם הכתוב "את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך".

ושניהם אסורים מן התורה, כאשר הנשך והמרבית איסור אחד הם, אלא שיש בכתוב כפל לשון.

אך בדברי חכמים, מצינו חילוק בין "נשך", שהוא ביטוי של חכמים לגבי איסור ריבית מן

התורה, ובין "תרבית", שהוא ביטוי של חכמים לגבי איסור ריבית מדרבנן.